

Славко Станишић

ТРИДЕСЕТ ГОДИНА ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА (1948—1978)

Прошло је 30 година од како је Уредбом Владе Народне Републике Црне Горе, 3. јуна 1948. године, на Цетињу формиран Институт за проучавање историје црногорског народа. Задатак Института, према Уредби, био је „да истражује грађу од историјско-научног значаја о свим догађајима из политичког, друштвеног, привредног и културног живота црногорског народа, из најдаље прошлости до најновијег времена; да све писане радове, документа и споменике из те области прибירה, сређује и испитује; да све проучава правилном примјеном научних метода ради ширења научне мисли, давања правилног суда и подизања научних кадрова“.

У првом десетогодишњем периоду Институт углавном нема професионалног научног кадра, већ своје задатке остварује преко редовних чланова Института, који су бирани из круга научних радника и спољних сарадника. Први директор Института био је Нико С. Мартиновић, од 1949. до 1957. директор је Јагош Јовановић, а 1958. године Андрија Лаиновић. Осим њих, у Институту су повремено радили по један или два професионална научна радника. У овом периоду организација Института често се мијењала, као и број и назив његових одјељења. Институт је имао више одјељења: одјељење за историју Црне Горе, одјељење за историју НОБ-а, одјељење за историју културе, етнографско-археолошко одјељење (једно вријеме је то било одјељење за историју умјетности и етнографију, затим за етнографију и споменике културе па за етнографију и нумизматику), архивско одјељење и библиотеку. Касније се одјељење за историју Црне Горе дијелило на два одјељења, уводи се одјељење за историју државе и права и библиографско одјељење. Формирано је и одјељење за историју Боке, чије је сједиште било у Котору, а затим једно вријеме су као истурена одјељења Института радили Архив и научна библиотека у Херцег-Новом и Завичајни музеј у Никшићу.

Из самих назива одјељења виде се претензије Института да се бави не само историјом већ и низом сродних дисциплина. То је била друштвена потреба и израз степена развитка појединих културних и научних дисциплина у Црној Гори. Са развитком установа, као што су: Централна библиотека, Архив Црне Горе, Завод за заштиту споменика културе, Етнографски музеј и Археолошка збирка и др., чему је својим активностима допринио и Историјски институт, његова дјелатност се све више своди на основни задатак — проучавање историје Црне Горе.

Првих година рада Институт је највише пажње поклатио прикупљању и сређивању архивске грађе. Предузете су мјере да се организују и проучавају архиви у Цетињу, Котору и Херцег-Новом. Вршена су исписивања или копирања докумената из Архива у Задру, Дубровнику, Цавтату и других у земљи. Проучавана је грађа у архивима Аустрије, Француске, Италије, Чехословачке и Румуније. Институт је у то вријеме преузимао и крупне архивске фондове, као што су архива Црногорске емигрантске владе и Црногорског одбора за народно уједињење. Радило се и на објављивању грађе. У „Историјским записима“ 1948—1951. Антун Милошевић, Ристо Драгићевић, Јевто Миловић, Андрија Лаиновић, Нико С. Мартиновић и Јован Ивовић објавили су већи број докумената о разним проблемима из црногорске прошлости. Било је и планова о издавању зборника грађе, па је 1956. године Институт објавио „Зборник докумената из историје Црне Горе XVII и XVIII вијека,“ који је приредио Јевто Миловић. Прва посебна издања Института јављају се већ 1949. год., када су објављени: „Мемоари Фридриха Орешковића из 1838. године“ — припремио др Јевто Миловић, „Мисија кнеза Долгоруког у Црној Гори“ — припремио др Стјепан Антољак и „Три Француза о Црној Гори“ — превео и припремио Андрија Лаиновић. Институт је обиљежио 100-годишњицу Његошеве смрти објављивањем више чланака и докумената у „Историјским записима“, а нешто касније је објавио „Његошеву биљежницу“ (1956). Поред наведеног, Институт је у овом периоду објавио и следеће радове: „Средњовјековно гробље код Петрове цркве у Никшићу“ (1952) од Димитрија Сергејевског; „Нека борбена дејства II ударног корпуса у првој половини 1944. године“ (1954) од Петра Вишњића; „Бураћ II Бранковић“ (1955) од др Јована Радонића; „Црна Гора у доба Владике Данила“ (1955) од др Глигора Станојевића; „Димитрије Вујић“ (1956) од др Љубомира Дурковића; „Косовска битка“ (1956) од др Гавра Шкриванића; „Културни живот старог Котора“, књ. I и II (1957), од Риста Ковијанића и Ива Стјепчевића; „Географски материјализам“ (1957) од др Милана Милутиновића, „Валтазар Божић — Историја кодификације црногорског имовинског права“ (1958) од др Ника С. Мартиновића; „Трговачки капитал у Црној Гори у другој половини XIX и почетом XX вијека“ (1958) од др Мирчете Буровића; „Побједа на Граховцу 1858.

године у списима савременика“ (1958) од Андрије Лаиновића и „Прилог проучавању кривичних судова добрих људи у комуни-тади топољској“ (1959) од др Борџа Миловића.

Институт је, дакле, у овом десетогодишњем периоду као посебна издања објавио 18 радова на око 3.600 страница. Поред овога, чланови и сарадници Института у овом периоду (Томица Никчевић, Јагош Јовановић, Ристо Драгићевић, Илија Радосавовић и др.) објављивали су своје радове и код других издавача (Научно друштво, Народна књига и др.)

Посебну улогу у извршавању задатака Института у овом периоду одиграли су „Историјски записи“, у којима су, осим чланова и сарадника Института, своје радове објављивали и многи други научни, културни и јавни радници. У овом периоду изашло је 29 свезака „Историјских записа“, на 5.664 стране.

Поред директорâ, које смо поменули, посебан допринос раду Института дали су његови чланови и сарадници: Ристо Драгићевић, др Јевто Миловић, Јован Вукмановић, Милутин Пламенац, Јован Ивовић, Игњатије Злоковић, Петар Шеровић, Славко Мијушковић, др Перо Шоћ, Ристо Ковијанић, Томица Никчевић, Мирчета Буровић, Боко Пејовић, Илија Радосавовић и др.

На основу Уредбе Извршног вијећа од 26. септембра 1958. године дошло је до значајних промјена у организацији и раду Института. Почетком 1959. године основан је Историјски институт НР Црне Горе са сједиштем у Титограду. У први план стављени су му научноистраживачки задаци. Рад Института је усклађен са одредбама Закона о организацији научног рада. Институту је припојен Историјски архив ЦК СК Црне Горе, а неколико млађих научних радника примљено је у стални радни однос. На основу ове уредбе и законских прописа, донесена су Правила о организацији и раду Института. Овим правилима предвиђено је да Институт има два научна одјељења: Одјељење за историју Црне Горе до 1918. године и Одјељење за историју Црне Горе послје 1918. године, затим Архив за раднички покрет, Библиотеку и стручне службе. Ова организација Института остала је непромијењена све до данас.

Директор Института од почетка 1959. године до почетка ове године био је др Димо Вујовић. Највиши орган управљања у Институту од 1959. до 1964. године био је Савјет Института од девет чланова, који је именovalo Извршно вијеће Скупштине СР Црне Горе. Предсједник првог Савјета био је Радован Лекић, а другог др Мирчета Буровић. Од доношења Основног закона о органима управљања у установама, средином 1964. године, сви радници Института су чланови Савјета, односно Радне заједнице, односно Збора радних људи, који заједно са представницима друштвене заједнице (од три до пет чланова) представљају највиши орган управљања. Од тада су предсједници

савјета бирани из реда радника Института. Тада је изабран још један орган управљања, Управни одбор, који се касније назива Извршни одбор, од пет чланова. Првим статутом Института, који је донесен 1965. године, одређене су дужности ових органа, регулисана организација и односи у Институту. Од 1966. године постоји и Научно вијеће од седам чланова, који су бирани из редова научних радника Института и са стране, а имало је компетенције из области научне политике Института. Сада Научно вијеће сачињавају сви научни радници Института.

Током 1959. године Институт је у стални радни однос примио девет научних радника, углавном млађих, па је основну бригу требало посветити усавршавању и научном уздизању ових кадрова. Од тада до данас број научних радника у Институту се кретао од девет до једанаест, тј. није се битно мијењао.

Присуство професионалног научног кадра омогућило је доношење чвршћих и дугорочнијих планова научноистраживачког рада Института. Већ 1960. године донесен је први петогодишњи план рада Института за период 1961—1965. године. Касније су донесена још три петогодишња плана рада, за периоде: 1966—1970; 1971—1975. и 1976—1980. година. Ови планови су доношени последице консултовања ширега круга научних радника из читаве земље, а усвајани су на сједницама Савјета, односно Радне заједнице у проширеном саставу. На основу ових планова рада рађени су годишњи планови и праћено њихово извршење. Петогодишњи планови су били оквирни планови рада, који су не само полазили од научних снага Института већ и увелико рачунали и са спољном сарадњом, тим прије што су и доношени у споразуму са спољним сарадницима. Свим овим плановима предвиђала се обрада тема из политичке, културне, привредне и правне историје, као и објављивање грађе, израда библиографија и хронологија. Прва три петогодишња плана предвиђала су обраду тема из историје Црне Горе од XV вијека до 1945. године. Задњи петогодишњи план рађен је на сличан начин и рачуна са сарадњом свих научних кадрова који се баве проучавањем прошлости Црне Горе. Овим планом предвиђен је рад на 55 тема, од којих се 27 односи на период до 1918, а 28 на период после те године. На обради ових тема ангажовано је 10 радника Института и око 30 спољних сарадника. Овај план је карактеристичан по томе што су њиме обухваћени и период средњовјековне зетске државе и период послеријатне обнове и изградње Црне Горе. Наравно, и у овај план рада су ушле многе теме из претходног плана, које из било којих разлога нијесу могле бити раније завршене.

Напомињемо да су у посљедњих 20 година научни радници Института углавном били ангажовани на проучавању историје Црне Горе XIX и XX вијека закључно са завршетком II свјетског рата. То је било и неопходно, јер су новија и најновија ис-

торија Црне Горе почетком 60-тих година биле скоро потпуно необрађене. Из овог периода има још проблема и тема који чекају обраду, што се посебно односи на период историје Црне Горе после 1918. године. За обраду историје Црне Горе до XIX вијека Институт се искључиво ослањао на спољне сараднике, а они су обрађивали и поједине теме из новијег периода.

Институт није успио да спољне сараднике, који раде по нашим плановима рада, веже уговореним обавезама, јер и поред упорних настојања — није могао да обезбиди за то потребна финансијска средства. То је, наравно, угрожавало извршавање планова рада. До сада је само неколико спољних сарадника добило од Института скромну помоћ за научноистраживачки рад, и неким су објављени већ завршени радови, а сви остали су морали сами да се сналазе и за истраживања и за објављивање својих радова, па су многи одустали од својих обавеза или већ дуги низ година само повремено раде на њима.

О извршавању својих планова рада Институт је редовно обавјештавао јавност, поред осталог и објављивањем опширних годишњих извјештаја у „Историјским записима“, тако да се могло пратити извршавање планова рада како Института у цјелини тако и сваког појединца.

У посљедњих 20 година Институт је као посебна издања објавио следеће радове: „Именик географских назива средњовјековне Зете“ (1959) од Гавра Шкриванића; „Аграрни односи у Црној Гори 1878—1912“ (1959) од др Жарка Булајића; „Историја рибарства и поморства Црне Горе до 1918. године“ (1960) од Динка Франетовића; „Боко которска сликарска школа XVII до XIX вијека“ (1960) од Павла Мијовића; „Црногорске финансије 1860—1915“ (1960) од др Мирчете Буровића; „Исељавање Црногораца у XIX вијеку“ (1962) од др Бока Пејовића; „Уједињење Црне Горе и Србије“ (1962) од др Дима Вујовића; „Помени црногорских племена у которским споменицима XIV до XVI вијека“ књ. I (1963) од Риста Ковијанића; „Црна Гора за вријеме I свјетског рата“ (1963) од др Николе Шкерковића; „Народноослободилачка борба у Црној Гори 1941—1945 — Хронологија догађаја“ (1963) од З. Лакића, Р. Пајовића и Г. Вукмановића; „ЗАВНО Црне Горе и Боке — збирка докумената“ (1963) припремио Зоран Лакић; „Капиталистичко искоришћавање шума у Црној Гори“ (1965) од др Душана Вучковића; „Комунице у Црној Гори у XIX и почетком XX вијека“ (1966) од др Лубинке Богетић; „Дрвна индустрија у Црној Гори 1873. до 1941“ (1969) од др Душана Вучковића; „Црна Гора у I свјетском рату“ (1969) од др Новице Ракочевећа; „Жене Црне Горе у револуционарном покрету 1918—1945“ (1969) од Р. Јовановића, Ј. Бојовића, З. Лакића, С. Станишића и Р. Пајовића; „Развитак просвјете и културе у Црној Гори“ (1971) од др Бока Пејовића; „Црна Гора и Француска 1860—1914“ (1971) од др Дима Вујо-

вића; „Извори за историју радничког покрета и револуције у Црној Гори 1918—1929” (1971) припремио др Јован Бојовић; „Шумарство и ловство у Црној Гори у другој половини XIX и почетком XX вијека” (1972) од др Душана Вучковића; „Политика Црне Горе у Затарју и Горњем Полимљу 1878—1912” (1973) од др Бока Пејовића; „Помени црногорских племена у которским споменицима”, књ. II (1974), од Риста Ковијанића; „ЦАСНО — Црногорска антифашистичка скупштина народног ослобођења 1944—1945” — збирка докумената (1975), припремио Зоран Лакић; „Напредни омладински покрет у Црној Гори 1918—1941” (1976) од др Јована Р. Бојовића; „Ловћенски НОП одред и његово подручје у НОБ-и 1941—1945” (1976) од др Буре Вујовића; „Контрареволуција у Црној Гори — четнички и федералистички покрет у Црној Гори 1941—1945” (1977) од др Радоја Пајовића; „Политички односи Црне Горе и Србије 1860—1878” (1977) од др Радомана Јовановића.

Од почетка ове године код „Обода“ — уговорени за штампу — налазе се радови: др Новака Ражнатовића „Берлински конгрес и Црна Гора”, др Новице Ракочевића „Односи Црне Горе и Србије 1903—1918” и др Бока Пејовића „Просвјетни и културни рад у Црној Гори 1918—1941”.

Осим тога, Институт има још пет рукописа спремних за штампу: „Издавачка дјелатност КПЈ у Црној Гори до 1936” од др Јована Р. Бојовића; „Народна власт у Црној Гори 1941—1945” од др Зорана Лакића; „Црна Гора од краја XVIII до средине XIX вијека” од др Бока Пејовића; „Односи Црне Горе и Аустро-Угарске 1903—1914” од др Новице Ракочевића и „Зета за вријеме Стевана Дечанског” од мр Марице Маловић.

Радници Института су у овом периоду објавили код других издавача сљедеће радове: др Мирчета Буровић „Новчане Заводе”; Љубо Анђелић „Град на Тари” и „Ливањске легенде”; др Димо Вујовић, „Књегиња Даринка — политичка активност” и „Године ратне”. Неки радови радника Института, који су били предвиђени као посебна издања, објављени су у „Историјским записима”, као нпр. „Разграничење Црне Горе и Турске 1858—1859. године” од др Радомана Јовановића; „Односи Црне Горе и Србије 1878—1903” (у више чланака) од др Новака Ражнатовића; „Лијеве грешке КПЈ у Црној Гори 1941—1942. године” од др Буре Вујовића и „Организациони развитак КПЈ у Црној Гори 1941. године” од Павла Милошевића.

У току протеклих 30 година Институт је као посебна издања објавио 45 књига, осам књига су радници Института објавили код других издавача, док се осам налази у штампи или је спремно за штампу. То је укупно 61 књига, од којих се 13 односи на период до краја XVIII вијека, 31 на период XIX и почетка XX вијека, а 17 на период 1918—1945. година. Од ових књига седам се односи на културну, девет на привредну, три на пра-

вну, 37 претежно на политичку историју, док је у пет књига објављена грађа.

Из наведених података види се да је Институт поклањао пажњу изучавању свих периода црногорске прошлости. Доиста, научни радници Института претежно су се бавили изучавањем историје XIX и XX вијека, што би се могло и замјерити, али било је и оправдања за то. Напоменули смо већ да је овај период био необрађен и да су се научни радници Института у почетку оријентисали на њега. Људи су се специјализовали за поједине периоде и тешко се касније преоријентишу. Уз то, број научних радника је мали, па све теме и из овог периода још нијесу обрађене. Институт је настојао да стално запоследним научним радницима покрије и остале периоде црногорске историје, али у томе није имао успјеха, осим што је прије неколико година примио једног млађег радника који се припрема за изучавање средњовјековне историје Црне Горе.

Као што се види, Институт се није ограничио на обраду политичке и дипломатске историје, већ је значајну пажњу поклонио и изучавању привредне, културне, па и правне прошлости Црне Горе. То је свакако од великог значаја, јер се историја једног народа мора заснивати на изучавању његове прошлости у свим њеним димензијама.

Од оснивања Институт је поклањао пажњу и прикупљању и проучавању архивске грађе, премда није довољно урадио на њеном објављивању. Институт има намјеру да настави са издавањем грађе у едицији „Извори за историју радничког покрета и револуције у Црној Гори“, а за издавање извора из старије црногорске историје требало би организовано радити у заједници с архивима на Цетињу и у Котору и са Црногорском академијом наука и умјетности.

Посебно мјесто у реализацији плана научног рада Института одиграли су „Историјски записи“, у којима су наши радници и спољни сарадници од почетка 1959. до сада објавили око 600 чланака и прилога, на 12.885 страна. Укупно је за ових 30 година ишао 89 свезака „Историјских записа“, на 18.530 страница. Припремљене су и свеске за ову годину, од којих први двоброј треба да изађе ових дана из штампе. „Историјски записи“ су до сада имали 292 сарадника, од којих 111 из Црне Горе, 174 из других република и седам из иностранства. У часопису су објављивани радови из свих периода црногорске историје. У њима је обрађивана политичка, културна, економска и правна историја Црне Горе. Поред научних расправа, чланака и прилога, часопис је објављивао и архивску и мемоарску грађу, приказе, биљешке, информације, а повремено и полемике. Више бројева часописа посвећено је значајним јубилејима из политичке и културне историје Црне Горе. „Историјски записи“ су одиграли веома значајну улогу у оспособљавању и

афирмацији млађих научних кадрова. Часопис, по правилу, излази четири пута годишње, у тиражу од 1.200 примјерака, од чега се око половина растура путем претплате и размјене. Иако часопис окупља велики број сарадника, главни терет око његовог уређивања, па и снабдијевања радовима, пада на научне раднике Института.

Институт је водио бригу да његови радници за обраду тема што више користе и домаћу и страну грађу, како би проблеми били што потпуније и свестраније обрађени. До назад неколико година сваки научни радник проводио је у просјеку око мјесец дана на истраживањима у нашим архивима. Последњих неколико година због недостатка средстава тај рад је скоро онемогућен. Многи наши радници боравили су на научноистраживачком раду и у иностранству. Тако је др Димо Вујовић боравио у Паризу из више пута, укупно 18 мјесеци, др Новица Ракочевић у Бечу из два пута 12 мјесеци, др Јован Бојовић у Москви и Паризу по осам мјесеци, др Радоман Јовановић у Москви и Лењинграду шест мјесеци и др Радоје Пајовић у Риму осам мјесеци. Сви су се они бавали истраживачким радом у архивима и библиотекама, и снимили су за потребе Института на хиљаде докумената, драгоцјених за изучавање историје Црне Горе.

На остваривању научних задатака у Институту су током посљедњих 20 година скоро непрекидно радили: др Димо Вујовић, др Боко Пејовић, др Новица Ракочевић, др Радоје Пајовић, др Јован Бојовић, др Буро Вујовић, др Новак Ражнатовић и др Радоман Јовановић. Дуже вријеме у Институту су радили и др Душан Вучковић, др Зоран Лакић и Љубо Анђелић, а на краће др Мирчета Буровић, Гојко Вукмановић и Милан Ивановић. У остваривању научних задатака дијелом су учествовали и радници Архива Славко Станишић и Павле Милошевић. Посљедних година на научним задацима у Институту ради и мр Марица Маловић.

Улога и задаци Историјског института нијесу се исцрпљивали темама предвиђеним планом рада и сарадњом у „Историјским записима“. Институт је био стално присутан у културном и друштвено-политичком животу Црне Горе — као иницијатор, организатор или учесник у многим манифестацијама и прославама којима су обиљежавани значајни датуми из наше културне и политичке прошлости. Све јубиларне годишњице везане за име друга Тита, Савез комуниста Југославије, октобарску револуцију, устанке народа Југославије, ослободилачке ратове из црногорске и југословенске прошлости и сви значајни догађаји и појаве обиљежавани су одржавањем научних скупова, на којима су са саопштењима или рефератима учествовали научни радници Института. Ови јубилеји обиљежени су многим чланцима у „Историјским записима“, а неким су посвећене и читаве све-

ске часописа. Поводом ових јубиларних годишњица научни радници Института одржали су на десетине предавања у готово свим већим мјестима Црне Горе и написали многе чланке за штампу и радио.

Научни радници Института учествовали су са рефератима из историје Црне Горе на свих седам конгреса Савеза Друштвава историчара Југославије и на свим конгресима балканолога (Софија 1966, Атина 1970. и Букурешт 1973). Затим су учествовали на свјетским конгресима историчара у Стоколму (1960), Бечу (1965) и Москви (1970) и на неколико међународних научних скупова у Италији, СССР-у, Чехословачкој, Француској и др. Научни радници Института учествовали су као предавачи на свим семинарима за наставнике и професоре историје, које скоро сваке године организују Завод за школство и Друштво историчара Црне Горе.

Историјски институт је и сâм организовао више научних скупова: поводом изласка из штампе „Прегледа историје СКЈ“ (Титоград 1964); поводом 25-годишњице устанка црногорског народа (Титоград 1966); поводом 50-годишњице СКЈ (Титоград 1969); поводом 30-годишњице устанка и револуције у Црној Гори (Титоград 1971); поводом 30-годишњице НОП-а у Црној Гори од средине 1942. до капитулације Италије (Титоград 1972); поводом 50-годишњице „Историјских записа“ (Цетиње 1977); скуп Дурмиторска партизанска република (Жабљак 1977); скуп Тито и револуционарни покрет у Црној Гори; (Никшић 1977 — организован заједно са Наставничким факултетом). Сви материјали са ових скупова објављени су у „Историјским записима“, или ће бити објављени као посебна издања.

У посљедних 20 година научни радници Института су учествовали на преко сто оваквих скупова, на којима су поднијели преко 300 научних саопштења.

Само у прошлој години радници Института учествовали су на 15 научних скупова у земљи и једном у Италији, на којима су поднијели 33 научна саопштења. Од ових скупова Институт је организовао три, и на њима је поднесено око 120 саопштења. Радници Института су током прошле године објавили и десетак чланака и прилога у „Историјским записима“ и другим часописима, више приказа, биљешки и новинских чланака, одржали неколико предавања за учеснике политичких школа и на семинару за наставнике историје. Као чланови редакција учествовали су у уређивању више часописа и зборника материјала са научних скупова и радили на десетак научних пројеката ван програма рада, односно тема уговорених са РСИЗ за научне дјелатности.

Сада научни радници Института по плану рада и према уговорима са СИЗ за научне дјелатности раде на следећим темама: „Спољна политика Црне Горе 1856—1860“ и „Црна Гора од

1852—1878” од др Р. Јовановића; „Црна Гора 1878—1903” од др Н. Ражнатовића; „Личност и дјело Лазара Томановића” од др Бока Пејовића; „Црна Гора од 1903. до 1918” од др Новице Ракочевића; „Црногорска федералистичка странка” и „Политички живот у Црној Гори 1918—1941” од др Д. Вујовића; „КПЈ у Црној Гори 1919—1941” од др Ј. Бојовића; „НОП у Црној Гори од средине 1942. до капитулације Италије” и „Црна Гора у првој години НОР-а” од др Б. Вујовића; „Народноослободилачки фронт Црне Горе 1941—1945” и „Италијански окупациони систем и политика у Црној Гори 1941—1943” од др Р. Пајовића и „Омладински покрет у Црној Гори 1941—1945” од С. Станишића. Као што се види, многи радници имају по двије теме, што значи да су у закашњењу са првом, усљед чега долази у питање њихово даље финансирање.

Институт се, као једина за то позвана републичка институција, морао прихватити учешћа у изградњи више пројеката југословенског и републичког значаја. Само у посљедње двије године он се прихватио учешћа или је почео рад на сљедећим пројектима: Историја СКЈ; Историја омладинског покрета Југославије; Историја народа и народности Југославије (IV—VII књига); Хронологија револуционарног покрета Југославије; Енциклопедија Југославије (II издање); Југословени у затворима и логорима; Извори за историју НОФ-а Југославије 1935—1953; Велике битке у Југославији (документарна ТВ серија); Мала шпанска библиотека; Изабрани списи Блажа Јовановића (у три књиге); Титова ријеч Црној Гори (2—3 књиге); Историја СК Црне Горе и Хронологија догађаја револуционарног покрета Црне Горе 1918—1978. На четири задња пројекта радници Института морају бити основни носиоци посла, док ће у осталим пројектима бити ангажовани сразмјерно мјесту које ће Црна Гора добити у њима. Ово су већим дијелом обимни и значајни пројекти да би рад на њиховом остварењу сам по себи био довољан за вишегодишње ангажовање свих научних радника Института. До сада ни један од ових пројеката није ушао у план и прихваћен за финансирање као основни задатак у раду, већ се све то третира као друштвена обавеза Института, за коју је тешко наћи финансијера. Без сумње тако неће моћи даље, јер мали број људи у тако кратком року не може да обавља више тако крупних задатака паралелно и благовремено.

Најзад, радници Института дају свој допринос научном, културном и друштвеном животу Црне Горе и Југославије учешћем и радом у разним редакцијама часописа и књига, у удружењима историчара и архивиста, у савезним и републичким одборима, комисијама и савјетима, у органима управљања, музеја, архива, универзитета и др.

Све наведено јасно говори да се на Институт не може гледати само кроз оних десетак уговорених тема са СИЗ-ом за на-

учне дјелатности. Институт за црногорско друштво, посебно за његову науку и културу, треба да значи и значи много више.

У протеклих 30 година Институт је успио да формира доста богату библиотеку. Сада она има око 18.500 наслова књига, 9.500 свезака часописа и 120 наслова новина. Поред домаће, посједује и страну литературу. Набавка се врши путем куповине, поклона и размјеном са око 20 наших и 60 иностраних институција. У Библиотеци ради само један књижничар, па зато она није најбоље срећена, нема потребне стручне каталогe и нема се ко бавити израдом појединих библиографија (Институт је ангажовањем спољних сарадника израдио библиографију „Записа” и „Историјских записа”). У библиотеци се чува и 526 фасцикли грађе из историје Црне Горе до 1918. године. То су углавном поклони и откупи личних збирки, мемоара, преписа и фотокопија из других архива, а има и неколико стотина метара микрофилмоване грађе, из страних архива. Библиотека је затвореног типа, али и сви заинтересовани се услужују у току радног времена. Овом библиотеком се користе многи научни, културни и јавни радници Титограда, а посебно баци и студенти — за израду матурских, семинарских и дипломских радова.

У оквиру Института ради Архив за раднички покрет Црне Горе. Формиран је 1952. као Историјски архив ЦК СК Црне Горе, а 1959. је припојен Институту. Архив има задатак да прикупља, чува, сређује грађу о радничком покрету насталу прије рата, као и сву грађу из периода рата и грађу републичких друштвено-политичких организација из послјератног периода. У Архиву раде 4 радника — руководица Архива, архивиста, архивски помоћник и дактилограф. Архив је до сада прикупио и средио преко 15.000 докумената — предмета из предратног и ратног периода и неколико посебних збирки докумената, копија и микрофилмова. Од посљератне грађе Архив је преузео и дјелимично средио грађу Централног комитета СК Црне Горе до 1952. године, Републичке конференције ССРН до 1958, Републичке конференције Савеза синдиката до 1962, Републичког одбора СУБНОР-а до 1964, Републичке конференције Савеза социјалистичке омладине до 1962, као и грађу свих бивших средских комитета Партије до њиховог расформирања. Посебну бригу Архив је поклатио прикупљању мемоарске грађе, па је до сада формирао збирку од преко 1.000 регистрованих јединица — мемоара, сјећања, изјава, хроника итд. Архив је сарађивао са сродним архивима у земљи и настојао да своје фондове за предратни и ратни период по могућности комплетира. Иако је доста докумената прибављено путем прекуцавања или фотокопирања, због недостатка средстава тај посао није доведен до краја. У Архиву се радило и на објављивању грађе. У сарадњи са Комисијом ЦК СК ЦК за историју и Институтом до сада су објавље-

не четири књиге штампе из предратног и ратног периода и три књиге докумената. У Архиву се налази веома значајна грађа за историју Црне Горе од 1918. до данас, чијој би заштити и обезбјеђењу требало поклонити посебну пажњу. Дobar дио предратне и ратне оригиналне грађе је оштећен усљед неповољних услова чувања у том периоду. Истина, ова грађа је сада смјештена у депоу са металним сталажама и орманима, један дио најоштећенијих оригинала је ламиниран и заштићен од даљег пропадања, али оштећених докумената има још пуно. Сву оригиналну грађу овог Архива, посебно из предратног и ратног периода, требало би микрофилмовати, како би се у случају пожара или рата могла заштити од дефинитивног пропадања. То су обавезе и према народној одбрани, безбједности и самозаштити, које Архив неће бити у могућности да изврши без веће материјалне помоћи друштва.

Институт се готово искључиво финансира преко Републике СИЗ за научне дјелатности. Дио послова Архива финансира РСИЗ за културу, а незнатни приход Институт убир^а од продаје својих издања. Сматрамо да садашњи начин финансирања не одговара. СИЗ признаје и финансира само теме уговорене са њима. То значи да осморица научних радника могу да уговоре осам тема и преко њих треба да се финансирају све дјелатности Института — материјални трошкови, разни доприноси, набавка књига за библиотеку, научноистраживачки рад, учешће на научним скуповима, сарадња у часописима, учешће у разним пројектима и сл. За часопис дају тако мало да се тиме једва могу подмирити и штампарске услуге. Како под тим условима обезбиједити уређивање и сарадњу у часопису? За издавачку дјелатност се такође не добија довољно. Оно што се добија за објављивање три књиге једва да може подмирити трошкове штампања једне. Овакав начин финансирања потпуно онемогућава подмлађивање научног кадра у Институту, а скоро је немогуће запослити и већ формираног научног радника, јер треба унапријед уговорити тему, па добити средства. Такође се недовољно добија и за инвестиције и опрему.

Институт сада остаје са осам научних радника, од којих је један асистент. Има изгледа да још један научни радник напусти Институт. Свакако не због добрих услова рада. Институт је настојао да подмлади научни кадар и да стручњацима попуни поједине непокривене периоде. Посебно смо настојали да обезбиједимо стручњака за обраду средњег вијека, за период од XV до XVIII вијека и једног познаваоца албанског језика, који би се бавио односима Црне Горе и Албаније и проучавањем прошлости албанске народности у Црној Гори. Најзад смо успјели да запослимо једног асистента за проучавање средњег вијека. Запослили смо били и једног млађег историчара за период од XV до XVIII вијека, али нас је убрзо напустио. Тако-

Ће смо нашли једног млађег историчара Албанца, којем смо преко СИЗ за научне дјелатности обезбиједили стипендију за постдипломске студије, али и он нас је напустио и запослио се у Приштини. Институт би имао потребу за неколико научних радника и више асистената, али да би се у томе успјело — треба прије свега обезбиједити боље услове за живот и рад тих људи. Сматрамо да би наше друштво требало да се више заинтересује за рјешавање кадровских и других проблема Института, јер текући и предстојећи задаци који стоје пред историјском науком то оправдавају.

Историјски институт је члан Универзитета „Вељко Влаховић“. Сарађује са научним и културним установама у Црној Гори, премда би требало тражити могућности за још бољу сарадњу, како у пружању међусобних услуга тако и у предузимању заједничких акција на остваривању појединих научних и културних пројеката. Институт одржава корисну сарадњу са неким републичким друштвено-политичким организацијама и појединим општинама у Црној Гори. Институт успјешно сарађује са историјским институтима у другим републикама и покрајинама, што се огледа у међусобној размјени издања и учешћу на научним скуповима. Посебно је та сарадња развијена с Институтом за савремену историју и Војноисторијским институтом у Београду. Ова сарадња долази до пуног изражаја преко Заједнице институција за новију и најновију историју народа и народности Југославије, у којој су учлањени сви институти који се баве новијом историјом.

На основу свега изложеног може се тврдити да је Историјски институт за ових 30 година, и поред кадровских и материјалних тешкоћа, својим резултатима на пољу науке и друштвеним ангажовањем постигао запажене резултате. Институт је имао тешкоћа и проблема у раду. У посљедње вријеме било је извјесних дилема и неспоразума, чему су допринијеле и неке паушалне оцјене са стране. Све је то кварило научну атмосферу и негативно утицало на извршавање радних задатака. Могуће је да у програмима рада Института, иако су доношени на основу широких консултација, нијесу увијек најбоље одређени приоритети за обраду појединих тема. Могуће је да су поједини аутори на основу доступних података донијели неки недовољно прихватљив суд или закључак. Но, мали број научних радника у Институту није могао обрадити све проблеме и теме из црногорске прошлости. Зато су неки значајни проблеми остали необрађени или недовољно обрађени.

Поред свега тога може се тврдити да је Историјски институт црногорска национална научна и културна институција, која је дубоко заинтересована за свестрано и објективно проучавање и приказивање прошлости Црне Горе и њеног културног наслеђа.

Институт се залаже за савјесно истраживање података и свестрано посматрање чињеница, како би се уз примјену савремених научних метода донијели ваљани судови и закључци. При обради тема из наше прошлости морају се увијек имати у виду доба, положај, услови живота, могући утицај са стране и настојати да научни радови доприносе зближавању наших народа и народности, а не обратно.

Није довољно, како то неки чине, на основу пар података и личног убјеђења доносити оцјене и давати крупне судове, одбацујући при томе сва досадашња сазнања науке, па мислити да су ријешени сви проблеми. Мислимо да тако не треба радити, и да се тако не постиже прави циљ. Прави пут за потпунију обраду црногорске прошлости и стицање нових сазнања из политичког и културног наслеђа Црне Горе је у мирном, свестраном и врло савјесном истраживању, изучавању и доказивању на основу ваљаних аргумената и извора.